

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

Правові горизонти

Legal horizons

ВИПУСК 21 (34)

Суми – 2020

DOI: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2020.i21.p117>

МЕДІАЦІЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ: ПЕРСПЕКТИВИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ

*Садрук Оксана Миколаївна,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого*

*Науковий керівник:
Тищенко Ольга Ігорівна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Наукова стаття присвячена аналізу процесу медіації як спроби досягнути добровільного порозуміння (примирення) між потерпілим і правопорушником із метою відшкодування завданої матеріальної та моральної шкоди за допомогою неупередженої, підготовленої для розв'язання конфлікту особи – медіатора.

У роботі досліджено поняття «медіації», необхідність її запровадження у національному законодавстві, а також переваги та недоліки даної процедури, які спостерігаються на досвіді зарубіжних країн. Проаналізовано міжнародні правові акти, які містять норми про медіацію, чинне кримінальне процесуальне законодавство України, проект закону «Про медіацію». Досліджено погляди науковців та суддів з приводу доцільності законодавчої регламентації медіації в Україні. Проаналізовано норми Кримінального процесуального кодексу щодо угоди про примирення та запропоновано певні зміни до вказаних положень, зокрема виокремлення такого суб'єкта врегулювання конфліктів як медіатора. Сформульовано висновки і пропозиції, спрямовані на вдосконалення кримінального процесуального законодавства. Звернено увагу на те, що обов'язкового нормативного закріплення потребують основні принципи медіації, сфера її застосування, коло кримінальних проваджень, у яких можливе призначення медіації, вимоги до медіаторів та умови набуття статусу медіатора, правовий статус медіатора. Більше того, запропоновано власні погляди щодо закріплення окремих положень, що стосуються медіації в законодавстві, для ефективної діяльності інституту медіації. Оскільки не випадково медіація як альтернативний спосіб врегулювання спорів розвинена у міжнародній практиці і цілком виправдано те, що європейське співтовариство приділяє значну увагу медіації як альтернативному способу вирішення спорів у різних сферах життя суспільства.

Ключові слова: медіація, медіатор, альтернативні способи вирішення конфліктів, кримінальний процес.

Sadruk O.M. Mediation in the criminal process of Ukraine: prospects for legislation. The scientific article is devoted to the analysis of the mediation process as an attempt to reach a voluntary understanding (reconciliation) between the victim and the offender to compensate for material and moral damage through impartial, prepared for resolution of the conflict between the person and the mediator.

The paper examines the concept of "mediation", the need for its introduction in national legislation, as well as the advantages and disadvantages of this procedure, which are observed in the experience of foreign countries. The international legal acts containing norms on mediation, the current criminal procedural legislation of Ukraine, the draft law "On mediation" are analyzed. The views of scholars and judges on the feasibility of legislative regulation of mediation in Ukraine have been studied. The norms of the Criminal Procedure Code regarding the conciliation agreement are analyzed and certain changes to the mentioned provisions are proposed, in particular, the separation of such a subject of conflict resolution as a mediator. Conclusions and proposals aimed at improving criminal procedural legislation have been formulated. Attention is drawn to the fact that the basic principles of mediation, the scope of its application, the range of criminal proceedings in which mediation is possible, the requirements for mediators and the conditions for acquiring the status of a mediator, the legal status of a mediator are required. Moreover, they proposed their own views on enshrining certain provisions related to mediation in the legislation for the effective operation of the mediation institution. Because it is no coincidence that mediation as an alternative way of resolving disputes is developed in international practice and it is justified that the European community pays considerable attention to mediation as an alternative way of resolving disputes in various spheres of society.

Key words: mediation, mediator, alternative ways of resolving conflicts, criminal process.

Постановка проблеми. Фактично інститут медіації в Україні вже існує декілька років. Але, на жаль, неодноразові спроби закріпити даний інститут на законодавчому рівні зазнали поразки. Сьогодні не існує спеціального закону, який б регулював окремі питання такої незвичної для нашої правової системи процедури, а кримінальне процесуальне законодавство потребує певної конкретизації та значних доповнень з цього приводу. Така прогалина спричиняє багато непорозумінь як серед суспільства в цілому, так і серед юристів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання удосконалення кримінального процесуального законодавства щодо забезпечення належної процедури укладення угоди про примирення, ролі медіації в кримінальному процесі, визначення процесуального статусу медіатора привертала увагу багатьох відомих дослідників: Ю.В. Бауліна, І.А. Войтюка, Р. Веннігера, В.І. Галагана, В.Г. Гончаренка, Ю.М. Грошевого, В.В. Землянської, В.Т. Маляренка, Н. Крестовської, І.Д. Перлова, М.В. Руденка, Н. Турман, О.М. Іщенко, І.Я. Фойницького, М. Філли та інших.

Постановка завдання. Мета і завдання цієї статті полягають у здійсненні аналізу норм чинного законодавства та практичної сфери застосування інституту медіації в кримінальному процесі з метою виявлення переваг та недоліків, які проявляються на практиці при застосуванні даного інституту у кримінальному процесі.

Виклад основного матеріалу. Україна, взявши євро інтеграційний курс, намагається максимально вдосконалити національне законодавство. Одним із нововведень став напрямок щодо запровадження

інституту медіації. Медіація, як основа альтернативного врегулювання спорів, вже давно стала популярною в США та країнах Західної Європи. І це не випадково, адже даний інститут має значну кількість переваг: швидкість вирішення справ, відсутність формалізму, мінімальна кількість фінансових витрат, здатність сторін впливати на вирішення справи тощо.

Так, пояснювальна записка до проекту Закону України «Про медіацію» № 2706 від 28.12.2019 р. зазначає, що законодавством України процедура медіації є неврегульованою, однак практика вирішення конфліктів (спорів) шляхом медіації поступово збільшується. При цьому ст. 124 Конституції України встановлено, що законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору. Також слід зазначити, що 07 серпня 2019 р. Міністром юстиції України підписано від імені України Конвенцію Організації Об'єднаних Націй про Міжнародні угоди про врегулювання спорів за результатами медіації (Сінгапурська конвенція про медіацію). З метою ратифікації та імплементації вказаної Конвенції Україні необхідно прийняти спеціальний закон, який визначатиме основні положення, зокрема, щодо сфери застосування медіації, процедури її проведення та статусу медіаторів [1].

Потреба у правовому регулюванні медіації сьогодні обумовлена різними факторами, зокрема необхідністю: сприяння підвищенню поінформованості населення про медіацію та формування довіри до цієї процедури завдяки правовій визначеності сутності процедури, ролі медіатора, прав та обов'язків її учасників тощо; легалізації професії медіатора та відповідного виду діяльності; налагодження взаємодії з судами та

іншими органами з питань передання справ на медіацію; забезпечення реалізації норм процесуального законодавства щодо неможливості допиту медіатора в якості свідка про відомості, які стали йому відомі під час медіації; забезпечення дотримання Україною зобов'язань за Сінгапурською конвенцією [2].

Дуже важливим є правильне розуміння сутності медіації, адже саме воно дозволить уникнути помилок на практиці, коли сторони сприймають медіатора як адвоката або експерта, який буде надавати певні поради щодо вирішення спірної ситуації. Інколи сторони можуть сприймати медіатора як арбітра. У такому разі процедура може перетворитися на змагальну і лише загострить суперечку.

Розкриваючи поняття «медіації» варто урахувати, що це слово має іноземне походження, і з латинської та французької мов перекладається як «посередництво»; відповідно медіатор – це особа, яка наділена повноваженнями, функціями посередника. Рамкове рішення Європейського Союзу «Статус потерпілого у кримінальному судочинстві» від 15 березня 2001 р. містить таке визначення: «медіація у кримінальних справах – це процес пошуку до або під час кримінального процесу взаємоприйняттого рішення між потерпілим та правопорушником за посередництвом компетентної особи – медіатора».

У проекті Закону України «Про медіацію» №2706 від 28.12.2019 року медіація визначається, як добровільна, позасудова, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [3]. Метою здійснення медіації є не лише досягнення примирення між потерпілим і правопорушником, а й усвідомлення правопорушником наслідків своєї протиправної поведінки та відшкодування заподіяної шкоди [4, с. 276]. Крім того, вона гарантує можливість потерпілому викласти перед правопорушником свої емоції та думки, тим самим звести до мінімуму психологічну напругу, знову віднайти в собі впевненість й позбутись страху. Звідси випливає ще одна перевага процедури медіації – можливість зберегти позитивні відносини між контрагентами в майбутньому, що майже нереально при судовому вирішенні спору.

На основі досвіду зарубіжних країн можна зробити висновок про переваги медіації при вирішенні кримінальних справ, а саме:

1) медіація сприятиме гуманізації правової системи, кримінальної політики;

2) спростить та прискорить процес вирішення кримінальних справ (медіація може тривати від декількох годин до декількох тижнів);

3) зніме соціальну напругу між обвинуваченим та потерпілим (медіація дозволяє знайти рішення, які задовольняють обидві сторони конфлікту, що майже неможливо отримати в суді, керуючись нормами права);

4) підвищить рівень довіри до судових органів, дасть можливість зменшити навантаження на суд;

5) сприятиме забезпеченню прав та законних інтересів потерпілого та правопорушника, адже потерпілий матиме можливість отримати реальну компенсацію завданої шкоди;

6) забезпечить економію фінансових ресурсів (витрати на медіацію є значно меншими, ніж звернення до суду, сплата судового збору, оплата послуг адвокатів, крім цього послуги медіації, як правило, оплачуються двома сторонами конфлікту).

На противагу вказаним перевагам, супротивники ідеї запровадження медіації зазначають, що за своєю суттю медіація суперечить принципу невідворотності покарання за вчинений злочин, принципу вини, принципу захисту прав та інтересів постраждалої сторони. Також відзначають, що медіація може негативно вплинути на криміногенну ситуацію [5, с. 128]. Слід зазначити, що не зважаючи на певні недоліки, інститут медіації має стати доповненням існуючої карної системи. Це дасть змогу розвантажити судову систему. Але, медіаційні програми не можуть стати альтернативою для системи правосуддя, вони повинні функціонувати як єдина система.

Чинне українське законодавство містить певні основи для запровадження процедури медіації в законодавство України. Так, згідно з ч. 1 ст. 469 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) угода про примирення може бути укладена за ініціативою потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого. Домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді).

Угода про примирення може бути укладена і тоді, коли її сторонами (стороною) є неповнолітні(й). У цьому випадку угода укладається за участю законних представників (ст. 59 КПК) і захисників (адвокатів) неповнолітніх. Якщо при цьому неповнолітній досяг 16-річного віку, він має право укласти угоду про примирення самостійно, але за наявності згоди його законного

представника. Якщо ж неповнолітній не досяг 16-річного віку, то угоду про примирення за його згодою укладає його законний представник. Про те, що неповнолітній надав згоду, його законний представник обов'язково повинен зазначити в угоді про примирення. Укладена сторонами угода про примирення перевіряється у судовому засіданні. Якщо суд переконається, що укладення угоди сторонами є добровільним, тобто не є наслідком застосування насильства, примусу, погроз або наслідком обіцянок чи дії будь-яких інших обставин, ніж ті, що передбачені в угоді, він затверджує угоду своїм вироком [6].

Можна зробити висновок, що для укладення угоди про примирення можуть залучатися фахівці із цієї справи (медіатори), основною метою діяльності яких повинно бути надання допомоги сторонам при досягненні домовленості та складанні проекту угоди. Проте, на жаль, КПК не містить чіткої вказівки на суб'єкта, який може здійснювати примирні процедури, тому було б доречним внести зміни до статті 469 КПК і закріпити положення про те, що саме медіатор може допомагати проводити домовленості стосовно угоди про примирення.

Так, в таких державах як Німеччина, Фінляндія, Австралія, деяких штатах США медіатором може виступати суддя, який пройшов спеціальне навчання та отримав сертифікат медіатора. Але, на наш погляд, це є недоцільним, адже не виправдовує основні завдання медіації, оскільки судді мають велике навантаження і не зможуть приділяти цьому багато часу. Крім цього, покладення на суддів медіаційних функцій не властиве суддівській професії, зважаючи на професійну деформацію, їм складно виступати в ролі медіаторів. Суддя Апеляційного суду м. Києва Олена Лапчевська стверджує, що «Ми, судді, коли бачимо якусь фавулу, знаємо, яким буде вирішення цього спору. У медіації все навпаки: медіатор не повинен бачити цього. Тобто це зовсім інше мислення. Примусити суддів інакше мислити — це нонсенс» [7]. Виходячи з вищенаведеного, хочемо наголосити на

необхідності законодавчого закріплення категорії «медіатор» та визначення кола осіб, хто може займатися такою діяльністю.

З аналізу ч. 3 ст. 469 КПК вбачається, що угода про примирення між потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості та в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення [6]. Тому і в Законі України «Про медіацію» необхідно чітко визначити сферу застосування медіації. Адже застосування медіації в кримінальних провадженнях щодо всіх категорій злочинів не узгоджується із загальними завданнями відповідного законодавства, зокрема із завданням запобігання злочинам шляхом покарання за їх вчинення, і може призвести до звільнення осіб, які скоїли злочини, від кримінальної відповідальності в обхід установленого Кримінальним кодексом України порядку, внаслідок чого буде порушено права громадян України [8]. Тому, було б доречним дозволити процедуру медіації тільки для злочинів невеликого та середнього ступенів тяжкості.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Отже, медіація в кримінальному процесі – це важливий крок на шляху до гуманної, справедливої, ефективної правової системи в Україні. Тому для належного функціонування процедури медіації необхідними є прийняття Закону України «Про медіацію», а також внесення змін до кримінального процесуального законодавства. Обов'язкового нормативного закріплення потребують основні принципи медіації, сфера її застосування, коло кримінальних проваджень, у яких можливе призначення медіації, вимоги до медіаторів та умови набуття статусу медіатора, правовий статус медіатора. Закріплення таких положень допоможе уникнути проблем пов'язаних з низькою обізнаністю щодо всіх нюансів процедури, тим самим збільшить довіру суспільства як до позасудових способів розв'язання конфліктів, так і до правової системи в цілому.

Література :

1. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про медіацію» [Електронний ресурс] / Міністерство юстиції України. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67831.
2. Крестовська Н. Медіація у професійній діяльності юриста / Н. Крестовська, Л. Руманадзе. – Одеса: Екологія, 2019. – 462 с.
3. Про медіацію : Проект Закону України від 28.12.2019 р. № 2706 [Електронний ресурс] Верховна Рада України. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67831
4. Турман Н. Медіація у кримінальному процесі: шляхи удосконалення чинного законодавств. // Підприємництво, господарство і право. - 2017. - № 3. - С. 276–280.

5. Іщенко О. М. Медіація в кримінальному процесі: зарубіжний досвід та перспективи України / О. М. Іщенко. // Право. – №39.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI, в ред. від 11.11.2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/paran812#n812>.
7. Закаблук І. П'ять аргументів проти того, щоб функції медіатора виконували служителі Феміди [Електронний ресурс] / Ірина Закаблук // Закон і Бізнес. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: https://zib.com.ua/ua/128406-ryat_argumentiv_proti_togo_schob_funkcii_mediatora_vikonuval.html.
8. Висновок Верховного Суду України на проект Закону України «Про медіацію» № 2480 від 27 березня 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу :[http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/04474D047AB37BA5C2257E3D002636E3](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/04474D047AB37BA5C2257E3D002636E3).